

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ТЕКСТУ

Ключові слова: категорії експресивності, емоції, емоційно забарвлені слова, експресія, лінгвістична сторона експресивності, експресивний аспект мови, «мовна особистість».

Сутність проблеми, стан її дослідження. На сучасному етапі розвитку мовознавства пріоритетним напрямком залишається антропоцентричність філологічних досліджень, спрямованих на вивчення тексту як продукту активно ймовірної діяльності людини. У світі лінгвістики відбувається активне переосмислення традиційних поглядів на різні мовні явища. Зокрема, з'являється велика кількість досліджень категорії експресивності та способів її вираження у текстах різних стилів. На даний час експресивність є однією з лінгвістичних категорій, що найбільш активно досліджуються науковцями. Інтерес до проблеми експресивності можна пояснити увагою до «мовної особистості», тобто до опису мови як засобу впливу на «мовну особистість», її поведінку та внутрішній стан. Відповідно експресивний аспект мови, як результат мовленнєвої діяльності «мовної особистості», набуває питомої ваги у лінгвістичних дослідженнях і, внаслідок цього, проблема експресивності опиняється у центрі уваги сучасних дослідників.

Методологія, методи та дослідницькі інструменти. Використано методикритичного аналізу теоретичних досліджень з даної проблеми, систематизація та узагальнення розглянутого матеріалу.

Метою даної статті є виявлення інструментів вираження експресії у мові у тому чи іншому доборі мовних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоції стали невід'ємним компонентом розуму, мислення, мотиваційною основою мовної свідомості й

мовно і поведінки особистості в різних сферах розвитку суспільства. Отже, саме мова виступає об'єктом та інструментом вивчення емоцій. Мовець зрідка замислюється над процесами, які забезпечують роботу мовного механізму. До XIX століття не спостерігалось достатньо серйозних досліджень глибинних структур мови.

Після ретельного системного аналізу мови, виявилась одна з найбільш дивовижних її рис – постійні зміни, що впливають на лексичну, фонетичну та синтаксичну структуру мови. Однак, можна помітити, що до певного часу дослідники приділяли увагу не стільки появі та розвитку нових структур, скільки дослідженню старих, зникаючих або зруйнованих форм таких, як наприклад, система відмінків у латинській мові і, відповідно, зникнення відмінкових закінчень іменників [1] і тому подібне.

На певному етапі стало зрозумілим, що з невідомих причин відбувається руйнування монументальних основ мови, відзначається погіршення її стану, її некоректне вживання, відхилення від класичних правил функціонування, її переродження, яке призводить, навіть, до хаосу.

Подібні факти наштотували дослідників на думку, що мова, це живий організм, який і розвивається за законами живого організму: народження, розвиток, розквіт, занепад, смерть. І знову існування латинської мови слугує нам за приклад. Як відомо вона пережила *Архаїчний період*, *Класичний* або *золотий період*, *Післякласичний* або *срібний період* і, після занепаду Римської імперії, *середньовічний період*, поступовий занепад і смерть. У такій парадигмі можна розглядати будь-яку мову. Але вчені-мовознавці переконані, що лінгвістичні сили, які призводять до руйнації мови, тісно пов'язані з невлловимими, але невідворотніми силами, які забезпечують її відновлення. Виділяють три основні сили, що спричиняють лінгвістичні зміни у мові:

- прагнення до економії;
- прагнення до експресивності;
- пошук аналогії.

Прагнення до економії виникає внаслідок природної «лінії» говоріння, до виголошення слова прикладається рівно стільки зусиль, скільки потрібно для того, щоб слово було зрозуміле тому, хто чує. Така економія веде до послаблення звуків, їх злиття і навіть повного зникнення [3].

Прагнення до експресивності змушує використовувати більш емоційно забарвлені слова для того, щоб надати висловлюванню більшої виразності. Повторення таких висловів неминуче призводить до їх лінгвістичного знецінення, тобто їх експресія поступово знижується, а їх значення стирається.

Пошук аналогії залежить від бажання тих, хто вивчає мову виявити схожі мовні моделі, для того щоб уникнути перевантаженості лінгвістичною інформацією. Після визначення таких схожих моделей відбувається їх розширення за межі початкового вживання, що призводить до виникнення нових лінгвістичних форм і конструкцій. Якщо уявити лінгвістичну систему як мережу взаємозалежних елементів, що відображає різні грані її значень і складових, її семантичний потенціал, то, незважаючи на всю її складність, вона функціонує на основі досить простих і регулярних правил. При цьому всі говорять, вступаючи в комунікацію, пов'язують лінгвістичні моделі (граматичні, синтаксичні, фонетичні, семантичні) з базовими функціями мови, чітко розрізняючи актуалізацію і виділення, звичайну і образну мову. Так актуалізація – це звичайне і мотивоване виділення (*salience*). Мовні одиниці утворюють ієрархії салієнтності, тому що способи конструювання об'єкта за допомогою тих чи інших мовних засобів і виразів задають характер відносин між більш виділеними і менш виділеними концептуальними елементами [4, с. 30-31].

Салієнтність співвідноситься зі змістом всієї комунікації. У когнітивної лінгвістики базові компоненти фрейму – це виділена фігура, траєкторія, мета і тло. Так що виділення фігури в певній ситуації обумовлює її лінгвістичну актуалізацію і активує комунікацію. Образно ж виділення передбачає створення певної перешкоди для декодування, заснованого на різних мовних рисах, що викликають надмірність. Подолання цієї перешкоди повинно привести до появи додаткового експресивного значення. Іншими словами, з'являється своєрідна

стилістична граматика неприйнятна для граматиста. Однак, щоб не сталося своєрідної перенасиченості в експресивності, існують деякі чинники, що стримують винахід нових форм і виразів. В принципі, мовець може відтворювати нескінченну кількість потенційних висловлювань, але тільки такі, значення яких будуть успішно інтерпретовані слухачами. Важливим для взаєморозуміння між учасниками спілкування є володіння спільними кодами інтерпретації певних знаків. Саме такі висловлювання будуть використовуватися у майбутньому і будуть зареєстровані в мові. Саме тому нові метафори чи метонімії не повинні бути занадто незрозумілими і не можуть створюватися довільно, а тільки за існуючими лінгвістичними правилами. Такі правила повинні бути відносно прогнозованими і системними для того, щоб слухач міг негайно підібрати потрібне значення, виходячи з лінгвістичного контексту. Отже, прагнення мовця до експресивності постійно затримується потребою і здатністю слухача підібрати необхідну інтерпретацію виразу [5, с. 167-185].

У традиційній лінгвістиці під експресивністю розуміється інтенсифікація висловлювання або його частини, в залежності від того, яке місце у висловлюванні займають експресивні засоби і які засоби використовуються. Експресивність таким чином «висловлює внутрішній стан мовця і має своїм результатом емоційне або логічне посилення...» [2, с. 15]. Основне завдання експресивності полягає у висловленні або стимуляції суб'єктивного ставлення до сказаного. Акцентуючи висловлювання і наділяючи його емоційною силою, експресивність, з одного боку, створює стилістичний ефект, а з іншого, змушує слухача утримувати й посилювати увагу, а потім викликати підвищену рефлексію і виникнення емоцій. Лінгвістична сторона експресивності визначається, головним чином, відхиленням від стереотипів і порушенням моделей і шаблонів у вживанні мовних одиниць різних рівнів.

Висновки та результати дослідження. Певний компонент експресивності формується під впливом ситуації, а також екстралінгвістичного контексту комунікативного акту. Тому експресивність слід розглядати як

складне за своєю архітектурою багатоконпонентне явище різнорівневої природи [6]. З психологічного боку експресивність спирається на ряд закономірностей, що стосуються вираження емоцій і почуттів. Саме тому часто поняття експресивності змішують з емотивністю. Емотивні мовні засоби використовуються для передачі емоцій автора або мовця. Самі по собі вони не є проявом емоцій і вживаються для того, щоб викликати у читача або слухача необхідні емоції. Тому поняття експресивності ширше емотивності, незважаючи на те, що остання займає домінуючу роль у цій категорії, а відтак залишається перспективним для подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии: в 2-х т. / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки славянских культур, 2009. – Т. 1: Парадигматика. – 568 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов / И. В. Арнольд. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 343 с.
4. Nerlich B., David, D.C. Polysemy and Flexibility: Introduction and overview / B. Nerlich, D.C. David // Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language / B. Nerlich, Z. Todd, V. Herman, D. Clarke (eds.). – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P. 30–31.
5. Tuggy, D. Ambiguity, polysemy and vagueness [Text] / D. Tuggy // Cognitive Linguistics: Basic Readings / ed. by D. Geeraerts. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. – P. 167–185.
6. Zawada B. Linguistic Creativity and Mental Representation with Referential Intercategorical Polysemy / B. Zawada. – Pretoria: University of South Africa, 2005. – 478 p.